

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Кафедра філософії, історії і політології

Психологія

Методичні вказівки для підготовки до семінарських занять та самостійної роботи здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальностей 051 «Економіка», 073 «Менеджмент»

Одеса

2021

Автор-упорядник: викладач Федорова І. В.

Рецензенти: кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології та соціальної роботи Державного університету «Одеська політехніка» В. А. Гузенко; кандидат політичних наук, доцент кафедри філософії, історії і політології Одеського державного аграрного університету М. М. Самуйлік.

Федорова І.В. Психологія. Методичні вказівки для підготовки до семінарських занять та самостійної роботи здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальностей 051 «Економіка», 073 «Менеджмент». Одеса: ОДАУ, 2021. 26 с.

Методичні вказівки з навчальної дисципліни «Психологія» розроблено для підготовки до семінарських занять та самостійної роботи здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальностей 051 «Економіка», 073 «Менеджмент».

Методичний посібник складено з урахуванням вимог робочих програм першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зазначених спеціальностей Одеського державного аграрного університету. Надано методичні рекомендації щодо самостійного вивчення тем та методичні поради для підготовки до семінарських занять з дисципліни «Психологія». Рекомендовано теми рефератів, контрольні запитання для перевірки знань, питання до заліку та список рекомендованої літератури.

Рекомендовано до друку

Науково-методичною радою ОДАУ

Зміст

Передмова	4
Тематика семінарських занять з дисципліни «Психологія» та розподіл навчального часу	5
Змістовий модуль I. Психологія як наука.	6
Семінар 1.	6
Семінар 2	7
Семінар 3	9
Семінар 4	12
Семінар 5	14
Змістовий модуль II. Людина в колективі.	16
Семінар 6	16
Семінар 7	18
Завдання для індивідуальної роботи здобувачів вищої освіти	21
Питання до заліку з дисципліни «Психологія»	22
Рекомендована література	25
Інформаційні ресурси	26

Передмова

Курс «Психологія» є навчальною дисципліною освітньо-професійних програм підготовки здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальностей 051 Економіка, 073 Менеджмент.

Метою вивчення дисципліни є формування у здобувачів вищої освіти знань з психології та набуття відповідних умінь і навичок сучасної особистісної, ділової, фахової комунікації.

Предметом навчальної дисципліни «Психологія» є психіка людини, особистість, психологічні основи розвитку соціальних, морально-психологічних, професійних і ділових властивостей під впливом суспільної дійсності як зовнішнього психічного.

Завданням вивчення дисципліни «Психологія» є:

- структурувати основні розділи загальної психології, дати сучасні уявлення про їх змістове наповнення;
- показати систему логічно взаємозалежних понять і принципів, за допомогою яких розкривається природа психіки, тих чи інших пізнавальних і раціональних психічних процесів;
- формувати у здобувачів вищої освіти дослідницькі уміння, досвід роботи з підручниками, навчальними посібниками, науковою літературою, періодичними виданнями, іншими джерелами інформації;
- стимулювати здобувачів вищої освіти до систематичної самостійної навчальної діяльності.

У результаті вивчення дисципліни здобувач вищої освіти повинен

знати:

- завдання психології на сучасному етапі;
- основні методи дослідження психології;
- природу психіки людини; основні психічні функції та їх фізіологічні механізми;
- індивідуальні відмінності у психіці людини;
- форми засвоєння людиною дійсності, роль свідомості та самосвідомості у поведінці, діяльності, формуванні особистості людини;
- основні соціально-психологічні умови, що забезпечують життєдіяльність людини; мотиви, що спонукають до трудової діяльності; типологію;
- наукові теорії психології, які пояснюють сутність соціально-психологічних проблем груп і колективів та психологічний клімат у них;
- основи міжособистісної культури спілкування;
- психологію спілкування і діяльності;
- розуміння особистості як найвищої цінності суспільств;

уміти:

- визначати типи темпераменту, складати психологічну характеристику

особистості;

– інтерпретувати власні психічні стани, усвідомлювати закономірності міжособистісних стосунків у побуті та колективі; визначати стиль керівництва колективом;

– застосувати теоретичні знання до вирішення практичних проблем виробництва, соціально-професійного самовизначення;

– володіти основними термінами, поняттями психології;

– застосовувати набуті знань з психології для ефективного вирішення особистих та професійних проблем.

Тематика семінарських занять з дисципліни «Психологія» та розподіл навчального часу

Змістовий модуль I. Психологія як наука

Семінар 1. Тема: «Психологія як наука» – 2 год.

Семінар 2. Тема: «Психологія особистості» – 2 год.

Семінар 3. Тема: «Пізнавальні процеси» – 2 год.

Семінар 4. Тема: «Емоційно-вольові процеси» – 2 год.

Семінар 5. Тема: «Індивідуально-психологічні відмінності особистості» – 2 год.

Змістовий модуль II. Людина в колективі

Семінар 6. Тема: «Спілкування і діяльність» – 2 год.

Семінар 7. Тема: «Групи і колектив. Психологічна сутність конфлікту» – 2 год.

Змістовий модуль 1. Психологія як наука

Семінарське заняття №1 Тема. Психологія як наука

План

1. Загальні поняття про психологію.
2. Школи та напрями психології.
3. Методи дослідження психології.

Теми рефератів

1. Наступність у розумінні природи психіки від давнини до сьогодення.
2. Ретроспективний аналіз виникнення, становлення та розвитку психології.
3. Основні поняття і категорії психології.
4. Видатні українські психологи ХХ століття.
5. Система явищ, які вивчаються в сучасній психології.

Усвідомлення основних понять та термінів

Психологія, предмет психології, методи психології, біхевіоризм, гештальтпсихологія, когнітивна психологія, генетична психологія, гуманістична психологія, психоаналіз, експеримент, спостереження, опитування.

Запитання для обговорення

1. Дайте визначення предмета психології.
2. Визначте особливості психології.
3. Назвіть основні етапи розвитку психологічної науки.
4. Назвіть основні джерела психологічної науки.
5. Охарактеризуйте групи явищ, що вивчає психологічна наука.
6. Поясніть, чому психічні явища є суб'єктивними. Обґрунтуйте свою думку.
7. Охарактеризуйте об'єкт вивчення поведінкової психології (біхевіоризм).
8. Дайте визначення гештальтпсихології.
9. Назвіть основний об'єкт вивчення когнітивної психології.
10. Роль генетичної психології у вивченні інтелекту дитини.
11. Опишіть особливості гуманістичної психології.
12. Поясніть сутність концепції психоаналізу.
13. Обґрунтуйте особливості методів психології.

Методичні рекомендації

При підготовці першого питання слід визначити особливості психології, її місце у системі наук про людину, розкрити актуальність цієї науки. З'ясувати, коли виникла психологія як наука, що впливає на її розвиток, які проблеми вона досліджує на сучасному етапі. Важливо зрозуміти, що предметом психології як науки є психіка людини. Яку систему явищ вивчає сучасна психологія? Звідки психологія бере матеріал для дослідження?

У другому питанні необхідно пояснити чому єдиної психології немає, а є різні напрями і школи. З'ясувати основні їх відмінності. Для підтвердження тієї чи іншої тези необхідно опиратися на наукові дослідження та методично-наукову літературу.

Готуючись до третього питання, треба не тільки перелічити методи дослідження психології, а й звернути увагу на їх застосування для збору даних. Визначити, що саме до конкретно наукових методів психології належать такі основні, як спостереження і експеримент та допоміжні – опитування, тестування, моделювання. Пояснити, чому різні науки застосовують однакові методи дослідження.

Рекомендована література

1. Варій М. Й. Загальна психологія. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 375 с.
2. Серьожнікова Р. К., Пархоменко Н. Д., Яковицька Л. С. Основи психології і педагогіки: навч. посібник для студентів вищих закладів освіти. Київ: Центр навчальної літератури, 2003. 320 с.
3. Степанов О. М., Фіцула М. Г. Основи психології і педагогіки: навч. посібник для студентів вищих закладів освіти. Київ : Академвидав, 2003. 502 с.
4. Шадських Ю. Г. Психологія і педагогіка: навч. посібник для студентів вищих закладів освіти. Львів : Магнолія плюс, 2006. 318 с.

Семінарське заняття №2 Тема. Психологія особистості

План

1. Сутність і співвідношення понять «людина», «індивід», «особистість», «індивідуальність».
2. Поняття про розвиток, формування і виховання особистості.
3. Структура особистості (за К. К. Платоновим).

Теми рефератів

1. Виховання, розвиток і формування особистості.
2. Сучасні теорії виховання особистості.
3. Умови психічного розвитку індивіда в процесі його перетворення на особистість.

4. Види суперечностей та їх роль у становленні особистості.
5. Сенс людського життя як психологічна проблема.
6. Вчинки і поведінка людини.
7. Маска, гідність особи, її цілісність і роздвоєність.

Усвідомлення основних понять та термінів

Людина, індивід, особистість, індивідуальність, психологічна структура особистості, формування особистості, виховання особистості, мотивація, потреби, мотиви, мета, ідеал, інтерес, цінності, спрямованість.

Запитання для обговорення

1. Визначте періоди історії дослідження особистості.
2. Сутність понять «людина», «індивід», «особистість», «індивідуальність».
3. Поясніть, у чому виявляється соціальна сутність особистості.
4. Визначте, як співвідносяться між собою поняття «особистість» та «індивідуальність».
5. Охарактеризуйте психологічні параметри особистості. Поясніть які з них на вашу думку, є найважливішими.
6. Поясніть, що в особистості зумовлене її біологічною природою.
7. Обґрунтуйте, які фактори зумовлюють психічний розвиток особистості.
8. Поясніть, які основні напрями виділяють у вивченні особистості.
9. Поняття «структури особистості».
10. Визначте основні особливості формування підструктур.
11. З'ясуйте основні кризові періоди в індивідуальному розвитку психіки людини (онтогенез).

Методичні рекомендації

Розглядаючи перше питання, слід звернути увагу на те, що поняття «особистість» вивчає не тільки психологія, а й інші науки про людину. Слід вивчити такі поняття як «індивід», «людина», «особистість», «індивідуальність», а також порівняти їх між собою, знайти спільне і відмінне. Зауважити, що категорія розвитку фігурує у психології в двох планах: як соціально-історичний розвиток та як індивідуальний розвиток людини, що є генетично-обумовленим. Виділити провідну функцію виховання і довести, що виховання спрямоване на розвиток і формування особистості у процесі соціалізації та існує в системі людських взаємовідносин.

Готуючись до другого питання слід звернути увагу на роль спадковості і середовища у розвитку особистості. Розкрити, на прикладі, залежність майбутнього розвитку особистості від умов суспільного оточення і наслідування генотипу батьків. Важливо зрозуміти, що уявлення про системну єдність біологічного і соціального в особистості. Соціальне в людині невід'ємне від біологічного і суперечки про домінуючу роль одного з

понять нелогічні та некоректні. Вказати, які дослідження присвячені проблемі всебічного розвитку особистості. Зробити попередній висновок про те, за яких умов можливе виховання гармонійної людини.

При підготовці до третього питання зверніть увагу на те, що проблемами вивчення структури особистості займалися такі вчені, як З. Фройд, П. Вікторов, Б. Ананьєв, Г. Костюк, А. Петровський, Л. Виготський та ін. Зосередьтесь на особливостях формування певних компонентів кожної з підструктур, які виділяє К. Платонов.

Рекомендована література

1. Варій М. Й. Загальна психологія. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 375с.
2. Долинний С. С. Психологічні тенденції у контексті збереження психосоматичного здоров'я особистості. *Організаційна психологія. Економічна психологія*, 2021 (1(22)), С. 53-60.
3. Психогенетичний потенціал особистості: монографія. Том 1./ С.Д. Максименко. Київ: «Видавництво Людмила», 2021. 704 с.
4. Серьожнікова Р. К., Пархоменко Н. Д., Яковицька Л. С. Основи психології і педагогіки: навч. посібник для студентів вищих закладів освіти. Київ: Центр навчальної літератури, 2003. 320 с.
5. Степанов О. М., Фіцула М. Г. Основи психології і педагогіки: навч. посібник для студентів вищих закладів освіти. Київ : Академвидав, 2003. 502 с.
6. Шадських Ю. Г. Психологія і педагогіка: навч. посібник для студентів вищих закладів освіти. Львів : Магнолія плюс, 2006. 318 с.

Семінарське заняття №3 Тема. Пізнавальні процеси

План

1. Увага, її розвиток і виховання.
2. Відчуття і сприймання – чуттєві форми пізнання дійсності.
3. Пам'ять, мислення, увага – раціональні форми освоєння дійсності.

Теми рефератів

1. Розвиток чуттєвої сфери людини в сучасних умовах науково-технічного прогресу.
2. Умови успішного запам'ятовування й збереження інформації.
3. Закони та загадки зорового сприймання людини.
4. Увага та її роль у навчальній і трудовій діяльності.
5. Мислення як розв'язування задач.
6. Індивідуальні особливості пам'яті та здібностей людини.

Усвідомлення основних понять та термінів

Увага, відчуття, сприймання, пам'ять, мислення, уява.

Запитання для обговорення

1. Поясніть, чи має увага свій зміст.
2. Визначте види уваги.
3. Основні властивості уваги.
4. Поясніть на прикладах функції уваги в навчанні і трудовій діяльності.
5. Поясніть роль відчуття та сприймання в життєдіяльності людини.
6. Обґрунтуйте, в чому полягає єдність і відмінність відчуття і сприймання.
7. Наведіть основні властивості відчуття і сприймання.
8. Поясніть який вплив на сприймання справляє минулий досвід людини.
9. Охарактеризуйте, у чому виявляється активний характер відчуттів і сприймань у взаємодії людини з оточуючим середовищем.
10. Поясніть ілюзію у сприйманні.
11. Роль пам'яті у психічному житті людини.
12. Дайте характеристику процесів пам'яті.
13. Різновиди пам'яті.
14. Поясніть, у чому виявляються індивідуальні відмінності пам'яті.
15. Обґрунтуйте, у чому виявляється специфіка мислення як вищої форми пізнавальної діяльності.
16. Розподіл мислення на види.
17. Поясніть, які є головні операції мислення.
18. Поясніть специфіку відображення дійсності в уяві.
19. Опишіть принципову відмінність продуктивної й репродуктивної уяви.
20. Наведіть приклади основних прийомів уяви.
21. Види уяви.
22. Поясніть відмінність уяви від фантазії.
23. Особливості мрії як різновиду творчої уяви.

Проблемні запитання

1. Чому сприймання не можна звести до простої суми відчуттів?
2. Які особливості сприймання виявляються у порівнянні хмар на небі з фігурами природного та матеріального оточення людини?
3. Чому людина орієнтується гірше у місцевості, де їй показували дорогу, ніж у тій, де вона самостійно її розшукала?
4. Які умови сприяють підвищенню спостережливості?
5. Чому у ситуації хвилювання людина може забути те, що пам'ятала раніше?
6. Чому короткі записи інформації сприяють її запам'ятовуванню?
7. Чому довготривала робота по запам'ятовуванню навчального матеріалу може бути неефективною?

8. Які шляхи, прийоми й засоби вдосконалення уваги?
9. Чому в світловій рекламі відбувається періодичне включення й виключення світла?
10. Яку людину можна назвати більш уважною: ту, що зосереджено виконує вправу і не помічає нічого навколо чи ту, що може моментально відмітити всі зміни в навколишній ситуації?
11. У чому виявляється принципова відмінність мислення людини від «мислення» машини?
12. Що не дозволяє мисленню тварини підвестись до рівня мислення людини?
13. Чи можна стверджувати, що мова й мовлення тотожні?
14. Чи правильне твердження про те, що без мови не може існувати власне людське мислення поняттями?
15. Чому люди після ознайомлення зі змістом гороскопу схильні уявляти, що охарактеризовані риси їм притаманні?
16. Чи є принципова різниця між творчою уявою та галюцинаціями?
17. Чи може бути уява дитини багатшою за уяву дорослої людини?

Методичні рекомендації

Аналізуючи перше питання, необхідно зрозуміти, що серед психічних пізнавальних процесів увага займає особливе місце. Воно входить не тільки до пізнавальних процесів, а й до практичної діяльності. Завдяки увазі наша діяльність має певну вибіркочу направленість – із багатьох об'єктів ми вибираємо лише необхідні. Увага тісно пов'язана з волею. Увага як елемент свідомості розвивається у праці, спілкуванні та суспільної діяльності. Зосередитися на трьох видах уваги: мимовільній, довільній і післядовільній.

Перш за все при підготовці до другого питання треба чітко розділити психічні процеси на чуттєві і раціональні. Розглядаючи чуттєві психічні процеси слід відмітити головне: у відчуттях – їх роль у житті і діяльності людини; класифікація та властивості; у сприйнятті – сутність, основні особливості. Обов'язково розгляньте різні види відчуттів і сприйняття, хоча у чистому вигляді вони зустрічаються дуже рідко. У висновку варто пояснити, яку роль в психічному житті людини відіграють чуттєві психічні процеси.

В третьому питанні необхідно розкрити сутність раціональних психічних пізнавальних процесів пам'яті і мислення, треба аналізувати через види, процеси, індивідуальні особливості. Наголосити на єдності мислення і мови. Визначити основні види уяви, основні властивості уваги, функції уваги в навчанні і трудовій діяльності. У чому відмінність понять від уявлень як форм пізнання.

Рекомендована література

1. Варій М. Й. Загальна психологія. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 375 с.

2. Психогенетичний потенціал особистості: монографія. Том 1./ С.Д. Максименко. Київ: «Видавництво Людмила», 2021. 704 с.
3. Серьожнікова Р. К., Пархоменко Н. Д., Яковицька Л. С. Основи психології і педагогіки: навч. посібник для студентів вищих закладів освіти. Київ: Центр навчальної літератури, 2003. 320 с.
4. Степанов О. М., Фіцула М. Г. Основи психології і педагогіки: навч. посібник для студентів вищих закладів освіти. Київ : Академвидав, 2003. 502 с.
5. Шадських Ю. Г. Психологія і педагогіка: навч. посібник для студентів вищих закладів освіти. Львів : Магнолія плюс, 2006. 318 с.

Семінарське заняття №4

Тема. Емоційно-вольові процеси

План

1. Емоції й почуття. Емоційні стани особистості.
2. Вищі почуття.
3. Воля. Вольові якості особистості.

Теми рефератів

1. Емоції та їх природа.
2. Психологічні теорії емоцій.
3. Становлення вольової регуляції поведінки у дітей.
4. Шляхи розвитку волі.
5. Моральність і вищі емоційно-моральні якості людини.
6. Свобода волі та відповідальність особистості.

Усвідомлення основних понять та термінів

Емоції, почуття, стеничні почуття, астенічні почуття, настрої, афекти, пристрасті, стрес, фрустрація, вищі почуття, воля, вольові дії, вольові якості, локус контроль, сила волі.

Запитання для обговорення

1. Назвіть види емоцій та дайте їх загальну характеристику.
2. Назвіть ознаки емоційного збудження.
3. Наведіть форми виявлення емоцій та почуттів.
4. Дайте характеристику таким емоційним станам: настрій, афект, стрес, фрустрація, пристрасті.
5. Наведіть приклади методів подолання стресу.
6. Назвіть вищі почуття. Поясніть їх особливості.
7. Охарактеризуйте основні теорії емоцій.
8. Визначте поняття «воля».
9. Визначте основні функції волі.
10. Поясніть, у чому виявляється слабкість волі і назвіть причини.

11. Розкрийте поняття «локус контроль».
12. Визначте основні якості волі.
13. Правила виховання волі.
14. Сила волі.

Проблемні запитання

1. Чому сльози викликають полегшення?
2. Чи завжди страх є причиною стресу?
3. Чи завжди у довільних рухах виявляється вольове зусилля?
4. Чим пояснити сумніви людини у правильності прийняття рішення?
5. В яких випадках оцінка вчинків людини може стимулювати її волю?

Методичні рекомендації

Розглядаючи перше питання, слід звернути увагу, що пізнання навколишнього світу викликає певне ставлення людини до предметів і явищ, які вона пізнає. А це можливо завдяки емоціям. Необхідно дати загальну характеристику: афекту, фрустрації, настрою, стресу. Чітко розуміти, що емоції: невизначені і недостатньо усвідомлені, пов'язані з біологічними процесами та сферою неусвідомленого; почуття: предметні і конкретні, пов'язані з соціальною сферою, максимально представлені у свідомості, мають зовнішній прояв.

У другому питанні дайте визначення вищим почуттям. Чи згодні Ви з висновками дослідників, які довели, що освіта, розширяючи світогляд молодій людині, дає їй змогу мислити більш загальними категоріями, а не наділяє якимись моральними цінностями? Доведіть свою точку зору. Зверніть увагу на вплив колективу в формуванні моральних якостей особистості.

У третьому питанні спочатку проаналізуйте поняття «воля». Запам'ятайте, що воля характеризується не як споконвічно дана людині здатність, а принаймні, як здатність що розвивається. Необхідно поставити питання про критерії виявлення волі чи ступеня її розвитку і про умови, що вимагають проявів волі. Окремо зупиніться на понятті «локус контролю», яке ввів Дж. Роттер. Як формується і від чого залежить локус контроль.

Аналізуючи питання вольової регуляції доведіть, що це психорегуляція під якою розуміють комплекс заходів, направлених на формування психічного стану, який дає змогу повної реалізації потенційних можливостей особистості. Дуже важливо зрозуміти, щоб розвивати волю, необхідно вчитися, якою б не була поразка, перетворювати на перемогу, аналізувати вчинки і створювати для себе систему, що не допускає повторення зривів, поразок

Рекомендована література

1. Варій М. Й. Загальна психологія. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 375 с.

2. Психогенетичний потенціал особистості: монографія. Том 1./ С.Д. Максименко. Київ: «Видавництво Людмила», 2021. 704 с.
3. Серьожнікова Р. К., Пархоменко Н. Д., Яковицька Л. С. Основи психології і педагогіки: навч. посібник для студентів вищих закладів освіти. Київ: Центр навчальної літератури, 2003. 320 с.
4. Степанов О. М., Фіцула М. Г. Основи психології і педагогіки: навч. посібник для студентів вищих закладів освіти. Київ : Академвидав, 2003. 502 с.
5. Шадських Ю. Г. Психологія і педагогіка: навч. посібник для студентів вищих закладів освіти. Львів : Магнолія плюс, 2006. 318 с.

Семінарське заняття №5

Тема. Індивідуально-психологічні відмінності особистості

План

1. Види темпераменту.
2. Задатки, здібності, геніальність.
3. Структура характеру особистості.

Теми рефератів

1. Темперамент і його зовнішні прояви.
2. Сумісність темпераментів.
3. Здібності та їх характеристики.
4. Вплив темпераменту на ефективність індивідуальної й спільної діяльності.
5. Фактори формування характеру.

Усвідомлення основних понять та термінів

Темперамент, сенситивність, реактивність, пластичність, ригідність, темп реакції, екстраверсія, інтроверсія, здібності, загальні здібності, спеціальні здібності, задатки, талант, геніальність, характер, структура характеру, акцентуація характеру.

Запитання для обговорення

1. Історія вчення про темперамент.
2. Поясніть, які якості вищої нервової діяльності зумовлюють тип темпераменту.
3. Визначте, які типи темпераменту виділяються сучасною психологією.
4. Обґрунтуйте, як відбивається темперамент на формуванні рис особистості.
5. Поясніть, яке значення має врахування темпераменту працівника в організації професійної діяльності.
6. Вплив темпераменту на ефективність індивідуальної й спільної діяльності.

7. Поясніть, який зв'язок існує між задатками і здібностями особистості.
8. Обґрунтуйте, чим зумовлений розвиток здібностей особистості.
9. Охарактеризуйте рівні розвитку здібностей.
10. Поясніть, яку роль у розвитку здібностей відіграє праця.
11. Поясніть, яке психічне утворення називають характером.
12. Фактори формування характеру.
13. Поняття «структура характеру».

Проблемні запитання

1. Чи завжди динаміка поведінки людини адекватно характеризує темперамент?
2. В яких життєвих ситуаціях темперамент розкривається найбільш повно?
3. Чи може характер впливати на особливості прояву темпераменту?
4. Чим пояснити той факт, що в екстремальних ситуаціях характер людини виявляється найбільш яскраво?
7. Чи можна стверджувати, що на основі хороших задатків обов'язково мають розвинутих здібності високого рівня?
8. Чи можна успіх у певній справі розглядати як прояв хороших здібностей?
9. Що дозволяє людині з гіршими здібностями до діяльності виконувати певну роботу краще, ніж здібній людині?

Методичні рекомендації

Відповідь на перше питання починайте з історії, тому що вчення про темперамент має давню і складну історію. Розгляньте всі три сфери прояву темпераменту і загальну активність, і особливості моторної сфери, і якості емоційності. Опишіть чотири типи темпераменту та зробіть порівняльний аналіз.

Вивчаючи питання здібностей особистості, зробіть акцент на тому, що потреби і мотиви характеризують направлення особистості, а здібності характеризують успішність її діяльності. Починайте з того, що розберіть ознаки здібностей, їх три. Прийдіть до висновку, що ознаки здібностей можливо визначити як індивідуально-психологічні особливості людини, від яких залежить швидкість надбання знань, умінь і навичок, а також успішність виконання діяльності. Зверніть увагу на те, що задатки не є потенційною здібністю; що з одних і тих же задатків можуть розвинутих самі різні здібності, все буде залежить від умов виховання, оточення і навчання. Які види здібностей Ви знаєте?

Готуючись до третього питання зверніть увагу на те, що у науці досі немає чіткої грані між темпераментом, характером та особистістю. У літературі можливо знайти варіанти ототожнення двох понять: характер і

особистість. Для того, щоб не заплутатися чітко зрозумійте, що характер в вузькому розумінні слова – сукупність стійких якостей індивіда, у яких виражаються засоби його поведінки і засоби емоційного реагування. Виділіть якості характеру та його риси. Зупиніться на акцентуації характеру.

Рекомендована література

1. Варій М. Й. Загальна психологія. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 375 с.
2. Психогенетичний потенціал особистості: монографія. Том 1./ С.Д. Максименко. Київ: «Видавництво Людмила», 2021. 704 с.
3. Серьожнікова Р. К., Пархоменко Н. Д., Яковицька Л. С. Основи психології і педагогіки: навч. посібник для студентів вищих закладів освіти. Київ: Центр навчальної літератури, 2003. 320 с.
4. Степанов О. М., Фіцула М. Г. Основи психології і педагогіки: навч. посібник для студентів вищих закладів освіти. Київ : Академвидав, 2003. 502 с.
5. Шадських Ю. Г. Психологія і педагогіка: навч. посібник для студентів вищих закладів освіти. Львів : Магнолія плюс, 2006. 318 с.

Змістовий модуль 2. Людина в колективі

Семінарське заняття № 6

Тема. Спілкування та діяльність

План

1. Психологія спілкування.
2. Механізми психологічного захисту.
3. Основні види діяльності.

Теми рефератів

1. Спілкування і психічний розвиток.
2. Спілкування: сприймання і розуміння людини людиною.
3. Проблема мотивів діяльності.
4. Психологічні передумови ефективності навчальної діяльності.
5. Особистість і діяльність.

Усвідомлення основних понять та термінів

Спілкування, сторони спілкування, функції спілкування, рівні спілкування, вербальне спілкування, невербальне спілкування, рефлексія, ідентифікація, діяльність, гра, навчання, праця.

Запитання для обговорення

1. Визначте, чим зумовлена потреба людини у спілкуванні.
2. Поясніть, у чому полягає соціальна сутність спілкування.
3. Назвіть основні сторони, рівні та функції спілкування.
4. Структура спілкування.

5. Поясніть на прикладах яку роль у спілкуванні відіграє вербальна і невербальна комунікація.
6. Поясніть прояви культури вербального і невербального спілкування.
7. Класифікація невербальних засобів спілкування.
8. Наведіть приклади механізмів психологічного захисту.
9. Поясніть механізм ідентифікації у сприйманні людини людиною.
10. Поясніть на прикладах коли включаються механізми витіснення, заперечення, раціоналізації, проєкції, сублімації та компенсації.
11. Роль рефлексії у взаємному сприйманні людей.
12. Поясніть за яких умов відбувається стереотипізація в пізнанні людини людиною.
13. Наведіть способи психологічного впливу на людей.
14. Поясніть чим зумовлена активність індивідів.
15. Дайте характеристику діяльності як специфічної форми активності.
16. Поясніть риси гри як виду діяльності.
17. Охарактеризуйте риси навчання як виду діяльності.
18. Наведіть риси праці як виду діяльності.

Проблемні запитання

1. За яких умов процес обміну інформацією набуває характеру спілкування?
2. Чи можливо охарактеризувати невербальну комунікацію як мову почуттів?
3. Чим зумовлені помилки прийняття людини людиною на рівні стереотипізації?
4. Чому в спілкуванні людина, як правило, прагне отримати позитивний результат?
5. Як впливають позитивні емоції, отримані у спілкуванні, на розвиток особистості дитини?
6. Як на основі знань про психологічні особливості спілкування зробити його більш успішним і ефективним?
7. Які суб'єктивні й об'єктивні фактори сприяють продуктивності формування навичок?
8. Чим пояснити той факт, що посильна праця людей похилого віку сприяє збереженню життєвого тону?

Методичні рекомендації

Вивчаючи процес спілкування, необхідно виділити три його основні сторони. Перша сторона – спілкування як обмін інформацією. Передача будь-якої інформації можлива лише за допомогою знакової системи. Розрізняють вербальну комунікацію (в якості знакової системи використовується мова) і невербальну (використовують різні немовні знакові системи). Друга сторона – спілкування як взаємодія, інтеракція, пов'язана з безпосередньою організацією спільної діяльності людей. Розкрийте основні типи взаємодії і

основні форми організації спільної діяльності. Третя сторона – перцептивна, спілкування як сприйняття людьми один одного.

Розглядаючи друге питання, потрібно звернути увагу на те, що усвідомлення себе через іншу людину має дві сторони: ідентифікацію (подібність себе до іншого) і рефлексію (визнання індивідом того, як він сприймається партнером по спілкуванню). Необхідно чітко розуміти, що психологічний захист – нормальний, постійно працюючий механізм людської свідомості, основна функція якого полягає в недопущенні людиною усвідомлення наявності в неї негативних рис характеру. Поясніть, чим емпатія відрізняється від казуальної атрибуції. Коли включаються механізми витіснення, заперечення, раціоналізації, проєкції, сублімації та компенсації?

Готуючись до третього питання, треба визначити сутність поняття «діяльність», її структурні компоненти. Виділити дію, як основну одиницю аналізу діяльності. Що таке дія? Як вона пов'язана з метою? Проаналізувати основні види діяльності і визначити їх особливості. Найбільш традиційними є психологічні погляди: виокремлення трьох основних видів діяльності: гри, навчання, праці.

Рекомендована література

1. Булгакова Е. Психологічна готовність студентів до соціальної взаємодії як наслідок стратегічного і тактичного у соціальній взаємодії. *Педагогічна освіта: Теорія і практика. Психологія. Педагогіка.*, 2018 (29), С. 46-52. URL: <https://pedosvita.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/261>
2. Варій М. Й. Загальна психологія. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 375 с.
3. Серьожнікова Р. К., Пархоменко Н. Д., Яковицька Л. С. Основи психології і педагогіки: навч. посібник для студентів вищих закладів освіти. Київ: Центр навчальної літератури, 2003. 320 с.
4. Степанов О. М., Фіцула М. Г. Основи психології і педагогіки: навч. посібник для студентів вищих закладів освіти. Київ : Академвидав, 2003. 502 с.
5. Шадських Ю. Г. Психологія і педагогіка: навч. посібник для студентів вищих закладів освіти. Львів : Магнолія плюс, 2006. 318 с.

Семінарське заняття №7

Тема. Групи і колектив. Психологічна сутність конфлікту

План

1. Класифікація груп.
2. Психологічний феномен колективу.
3. Міжособистісні стосунки в групах (колективах).
4. Стили поведінки у конфліктних ситуаціях.

Теми рефератів

1. Психологічна характеристика груп і колективів.
2. Міжособистісні відносини та методи їх вивчення.
3. Лідерство та інші психологічні феномени колективу.
4. Основні риси сприятливого психологічного клімату.
5. Методи вивчення відносин у малій групі.
6. Спільна діяльність як основа формування колективу.
7. Основні стилі поведінки керівника в конфліктній ситуації.
8. Врегулювання конфліктів в особистісно-емоційній сфері.
9. Основні стадії перебігу конфліктів та шляхи їх врегулювання.

Усвідомлення основних понять та термінів

Група, мала група, референтна група, дифузна група, формальна група, неформальна група, колектив, професійна сфера, міжособистісні відносини, лідер, керівник, конфлікт, міжособистісні конфлікти, міжгрупові конфлікти, горизонтальні конфлікти, вертикальні конфлікти, відкриті конфлікти, приховані конфлікти, конструктивні конфлікти, деструктивні конфлікти, стиль конкуренції, стиль уникання, стиль пристосування, стиль співробітництва, стиль компромісу.

Запитання для обговорення

1. Назвіть ознаки, за якими виділяють соціальну групу.
2. Визначте причини створення соціальної групи.
3. Наведіть класифікації соціальних груп.
4. Поясніть, яка група для особистості є референтною.
5. Визначте, яку групу називають колективом.
6. Етапи формування і розвитку колективу.
7. Сфери відносин в колективі.
8. Визначте типи міжособистісних відносин у групі.
9. Наведіть приклади психологічної сумісності й співпраці у формуванні міжособистісних відносин у групі.
10. Назвіть методики дослідження міжособистісних відносин.
11. Поясніть, чим визначається статус особистості у групі.
12. Визначте, у чому виявляється суттєва відмінність лідерства від керівництва.
13. Охарактеризуйте типи лідерства.
14. Охарактеризуйте основні підходи до типології керівництва.
15. Поясніть на прикладах, які фактори впливають на формування соціально-психологічного клімату у групі.
16. Причини виникнення конфліктів.
17. Класифікації конфліктів.
18. Стилi конфліктної поведінки.

Проблемні запитання

1. Як популярність впливає на статус особистості у групі?
2. Чи може зміна офіційного статусу людини вплинути на його неофіційний статус у системі міжособистісних відносин?
3. Чи може член групи отримати статус, який не відповідає його реальній цінності? З чим це пов'язане?
4. Чи завжди конформізм характеризується невідповідністю реальної поведінки людини і її внутрішньої позиції?
5. Чи можливо поєднати процеси інтеграції та індивідуалізації у колективі?
6. Які фактори життєдіяльності колективу виступають у якості об'єднуючих?
7. Чи згодні Ви з твердженням про те, що успішне виховання особистості можливе лише в колективі?
8. Чи бувають конфлікти, які не можна вирішити?

Методичні рекомендації

Розглядаючи перше питання слід звернути увагу на те, що поняттями «колектив», «група» займаються різні науки про людину. Слід зазначити, що групи розрізняються за певними ознаками. Ці ознаки і є основою класифікації груп. Зауважте, що людина, за своєю природою – істота суспільна, і групова дія є її природним станом.

Готуючи відповідь на друге питання необхідно усвідомити, що колектив, це група людей, яка досягла високого рівня розвитку, в якій діють високоморальні відносини між людьми і їх спільна діяльність має соціально значущу мету. Зверніть увагу на фактори від яких залежить морально-психологічний клімат у колективі, проаналізуйте ці фактори. Хто створює ці фактори і відповідає за їх виконання? Як ви вважаєте чи потрібні спеціальні знання і вміння для створення оптимального управління і морально-психологічного клімату? Доведіть це на прикладах. Вкажіть свій шлях формування позитивного морально-психологічного клімату в колективі.

У третьому питанні необхідно довести, що у будь-якій групі виділяються керівник і лідер. Лідер зрідка має офіційний статус, але фактично керує колективом завдяки своїм організаторським здібностям. Зверніть увагу на особистісні риси притаманні лідеру, на те, як вони формуються. Виділіть види лідерів та охарактеризуйте їх. Лідер є у кожному колективі і заслуговує на особливу увагу, тому що активно впливає на морально-психологічний клімат у колективі і може стати джерелом конфліктів, але саме лідери становлять резерв на висування кадрів.

Розглядаючи четверте питання, перш за все, дайте характеристику поняттю «конфлікт» – у філософії і психології. Розгляньте види чи типи конфліктів, залежно від суб'єктів (розрізняють шість основних типів конфліктів); форми і драматизму перебігу; типу вирішення; змісту; кінцевого результату; напрямків комунікацій; етапів виникнення; тривалості тощо. Логічно зосередити увагу на тому, що об'єктивною основою конфлікту

виступає конфліктна ситуація (дати їй визначення), але цього недостатньо. З'ясуйте чи необхідна наявність конфліктної поведінки. Під час конфлікту суб'єкти дотримуються певного стилю поведінки. Зверніть увагу на концепцію Томаса – Кілмена. Згідно неї існує п'ять основних стилів поведінки у конфлікті: стиль конкуренції, стиль ухилення, стиль пристосування, стиль компромісу, стиль співпраці. Ці стилі можуть застосовуватися залежно від причин виникнення конфлікту. Від чого залежить вибір людиною стилю поведінки в конфліктній ситуації? Яке місце у ньому має фактор орієнтованості на свої та чужі інтереси?

Треба простежити яким чином виявляються приховані конфлікти, як вони впливають на мікроклімат у колективі. З'ясуйте, що є основною причиною появи прихованих конфліктів. Проаналізуйте, чи повинен керівник приділяти увагу цій проблемі. Аналізуючи це питання особливу увагу приділіть проведенню ділових ігор. Наведіть приклади тренінгів у колективі з метою запобігання конфліктних ситуацій.

Реферати з теми допоможуть розібратися зі складними питаннями та поглибити свої знання та знання групи.

Рекомендована література

1. Варій М. Й. Загальна психологія. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 375 с.
2. Кулініч І. О. Психологія управління. Київ: Знанн, 2008. 292с.
3. Курносенко В.Г. Психологія управління : практикум. Одеса: ІміджПрес, 2009. 227 с.
4. Сержожнікова Р. К., Пархоменко Н. Д., Яковицька Л. С. Основи психології і педагогіки: навч. посібник для студентів вищих закладів освіти. Київ: Центр навчальної літератури, 2003. 320 с.
5. Степанов О. М., Фіцула М. Г. Основи психології і педагогіки: навч. посібник для студентів вищих закладів освіти. Київ : Академвидав, 2003. 502 с.
6. Шадських Ю. Г. Психологія і педагогіка: навч. посібник для студентів вищих закладів освіти. Львів : Магнолія плюс, 2006. 318 с.

Завдання для індивідуальної роботи здобувачів вищої освіти

1. Наступність у розумінні природи психіки від давнини до нашого часу
2. Ключові моменти виникнення та якісного перетворення психіки в процесі філогенезу.
3. Системність у роботі мозку як органу психіки.
4. Взаємозв'язок принципів та методів психологічної науки.
5. Побудова та використання тестів у психологічному дослідженні.
6. Значення психологічних знань для професійної діяльності.
7. Психологія майбутнього.
8. Виникнення та розвиток основних психологічних шкіл.

9. Свідомі та несвідомі процеси у психіці людини.
10. Розвиток сенсорної культури особистості.
11. Проблема моделювання процесів сприймання.
12. Розвиток чуттєвої сфери людини в умовах науково-технічного прогресу.
13. Психофізіологічні механізми формування відчуттів.
14. Зв'язок відчуття та сприймання у пізнавальній діяльності людини.
15. Психофізіологічні механізми зорового сприймання людини.
16. Психофізіологічні механізми сприймання простору і часу.
17. Пам'ять та розвиток особистості.
18. Найважливіші теорії пам'яті в психологічній науці.
19. Види пам'яті.
20. Пам'ять людини і пам'ять машини.
21. Пам'ять у навчальній діяльності людини.
22. Розвиток пам'яті у філогенезі.
23. Умова доброго запам'ятовування і збереження.
24. Розвиток пам'яті у дітей.
25. Індивідуальні особливості пам'яті та здібності людини.
26. Взаємодія розвитку пам'яті, мислення й уяви.
27. Методики дослідження пам'яті людини.
28. Походження розумових дій та операцій.
29. Мислення та розв'язування задач.
30. Принцип єдиного інтелекту і становлення мислення професіонала.
31. Особистісна зумовленість мислення.
32. Проблема мисленнєвих стратегій.
33. Критичність мислення та його продуктивність.
34. Формування інтелектуальної активності особистості.
35. Натхненність і харизма. Поняття харизматичного впливу.
36. Співвідношення творчості й професіоналізму.
37. Становлення творчої професійної діяльності.
38. Психологічний аналіз винахідництва.
39. Психологічні аспекти теорії розв'язування винахідницьких задач (ТРВЗ).
40. Психологічні особливості спільної творчої діяльності.
41. Види і функції мовлення.
42. Комунікативна мова у тварин.
43. Поняття внутрішнього мовлення.
44. Феномен егоцентричної мови.
45. Розвиток мови і мислення.
46. Поняття, ознаки та прояви волі у людини.
47. Основні напрямки та шляхи розвитку волі.
48. Значення волі в організації діяльності та спілкування людини.
49. Увага та її психологічні властивості.
50. Фізіологічні основи уваги.

Питання до заліку з дисципліни «Психологія»

1. Психологія та її місце у системі наукових знань.
2. Предмет досліджень науки психологія.
3. Воля і вольові дії людини.
4. Структура міжособистісних стосунків людей у колективі.
5. Основні категорії науки психологія.
6. Свобода волі та відповідальність особистості.
7. Мовленнєва діяльність.
8. Стили розв'язання конфліктів.
9. Відчуття, їх роль у житті і діяльності людини, класифікація та властивості.
10. Структура діяльності: мета, мотиви, дії (практичні і розумові).
11. Соціальна позиція особистості та її рівні домагань.
12. Поняття про розвиток, формування і виховання особистості.
13. Пам'ять, її індивідуальні особливості. Розвиток пам'яті.
14. Колектив, його ознаки. Структура міжособистісних стосунків у колективі.
15. Мислення та інтелект в психічній діяльності, їх розвиток.
16. Соціальні об'єднання, місце людини в них. Поняття спільності та групи.
17. Поняття управління. Функції процесу управління.
18. Увага, її види та розвиток.
19. Згуртованість та відповідальність у колективі, шляхи її досягнення.
20. Психічні процеси, стани, властивості.
21. Єдність спілкування і діяльності.
22. Типи поведінки в конфліктній ситуації.
23. Психіка і свідомість.
24. Поняття діяльності.
25. Поведінка керівника і лідера у групі.
26. Поняття мови. Єдність мислення і мови.
27. Формальні та неформальні групи, їх особливості.
28. Стили керівництва.
29. Психологічна природа емоцій та почуттів, їх види, роль у житті людини.
30. Мотивація як прояв потреб. Види мотивів.
31. Особистісні якості керівника.
32. Психологічна характеристика емоційних станів людини.
33. Поняття особистості у психології, її структура.
34. Засоби спілкування. Основні елементи структури невербального спілкування.
35. Соціальні об'єднання людей: класифікація груп їх характеристика та особливості взаємодії. Поняття конформізму.

36. Характер: властивості і типи.
37. Основні види діяльності та їх розвиток.
38. Специфіка управлінського спілкування.
39. Психологічні особливості управління емоційним станом.
40. Біологічне і соціальне в розвитку особистості.
41. Комунікативна сторона спілкування. Бар'єри спілкування.
42. Перцептивна сторона спілкування. Механізми сприйняття людини людиною.
43. Джерела та методи психічного пізнання, самопізнання, пізнання інших людей.
44. Структура і риси характеру.
45. Уміння, навички і звички – основні компоненти діяльності людини.
46. Розкрийте суть динаміки конфлікту.
47. Формування та вплив «Я-концепції» на життєдіяльність людини.
48. Спілкування як засіб обміну інформацією. Види спілкування.
49. Потреби як джерело активності. Види потреб.
50. Діяльність як специфічна форма людської активності.
51. Психологічні аспекти створення малої (робочої) групи та її структура.
52. Вплив емоцій на здоров'я людини.
53. Поняття психологічна структура і розвиток особистості.
54. Основні компоненти діяльності.
55. Переваги і недоліки авторитарного стилю керівництва.
56. Особисте ставлення до проблеми самооцінки, саморегуляції та самосвідомості особистості.
57. Людина: протиставлення совісті і обставин.
58. Види діяльності та їх характерні риси.
59. Проблеми самопізнання, самооцінки та саморозвитку особистості.
60. Професійна соціалізація.
61. Структура діяльності. Процес оволодіння діяльністю.
62. Основна функція психологічного захисту та компенсаторні характеристики його механізмів.
63. Здібності і задатки особистості.
64. Професійна етика майбутнього фахівця-аграрія.
65. Поняття про темперамент. Проаналізуйте типи темпераменту, пов'язуючи їх з типами нервової системи.
66. Комунікативна сторона спілкування. Бар'єри спілкування.
67. Дайте психологічну характеристику понять «інтроверт», «екстраверт», «нейротизм».
68. Творча діяльність і професійні особливості людини.
69. Здібності і проблеми фахової орієнтації.
70. Уміння, навички і звички – основні компоненти діяльності людини.
71. Майстерність керівника як організатора і вихователя сільськогосподарського колективу.
72. Емоції і почуття особистості.

73. Поняття про колектив та його основні ознаки.
74. Основні напрями та школи західної психології ХХ століття.
75. Вольові якості особистості.
76. Сумісність людей у колективі. Рівні сумісності.
77. Взаємозв'язок психіки, віку, статі людини.
78. Поняття спілкування. Структура, функції, рівні спілкування.
79. Проблема лідерства у робочій групі. Типи лідерів.
80. Основні та допоміжні методи психологічного дослідження.
81. Основні функції психіки.
82. Спілкування як соціально-психологічна проблема.
83. Психологічні проблеми конфліктів. Правила та прийоми їх розв'язання.
84. Співвідношення понять «індивід», «людина», «особистість», «індивідуальність»: порівняльний аналіз.
85. «Домінантний» і «недомінантний» співрозмовник.
86. Психологічні основи управлінської діяльності.

Рекомендована література

Базова

1. Варій М. Й. Загальна психологія. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 375 с.
2. Кулініч І. О. Психологія управління. Київ: Знанн, 2008. 292с.
3. Курносенко В.Г. Психологія управління : практикум. Одеса: ІміджПрес, 2009. 227 с.
4. Серьожнікова Р. К., Пархоменко Н. Д., Яковицька Л. С. Основи психології і педагогіки: навч. посібник для студентів вищих закладів освіти. Київ: Центр навчальної літератури, 2003. 320 с.
5. Степанов О. М., Фіцула М. Г. Основи психології і педагогіки: навч. посібник для студентів вищих закладів освіти. Київ : Академвидав, 2003. 502 с.
6. Шадських Ю. Г. Психологія і педагогіка: навч. посібник для студентів вищих закладів освіти. Львів : Магнолія плюс, 2006. 318 с.

Допоміжна

1. Булгакова Е. Психологічна готовність студентів до соціальної взаємодії як наслідок стратегічного і тактичного у соціальній взаємодії. *Педагогічна освіта: Теорія і практика. Психологія. Педагогіка.*, 2018 (29), С. 46-52. URL: <https://pedosvita.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/261>
2. Долинний С. С. Психологічні тенденції у контексті збереження психосоматичного здоров'я особистості. *Організаційна психологія. Економічна психологія*, 2021 (1(22)), С. 53-60.
3. Карамушка М. І. Типи молоді за рівнем розвитку психологічних

- якостей, необхідних для здійснення соціальної активності. *Організаційна психологія. Економічна психологія*, 2020 (1(19)), С. 54-60.
4. Карамушка М. І. Психологічне здоров'я персоналу організацій в умовах пандемії COVID-19: огляд зарубіжних досліджень. *Організаційна психологія. Економічна психологія*, 2021 (1(22)), С. 69-78.
  5. Лозниця В. С. Психологія і педагогіка: Основні положення: навч. посіб. для самост. вивч. Дисципліни. Київ: Екс Об, 2000. С. 24–33.
  6. Психогенетичний потенціал особистості: монографія. Том 1./ С.Д. Максименко. Київ: «Видавництво Людмила», 2021. 704 с.
  7. Федорова І.В., Ногінська А.О. Формування професійно-етичної компетентності у майбутніх лікарів ветеринарної медицини з застосуванням методу «Символдрами». *Аграрний вісник Причорномор'я*. № 96. Одеса: ОДАУ, 2020. с. 133-141.
  8. Федорова І., Тарасенко Н. Вплив засобів масової інформації на поведінку людини у суспільстві. *Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку*: зб. наук. праць. Переяслав-Хмельницький, 2018. Вип. 46. с. 115-118. URL: <http://confscience.webnode.com.ua>

Інформаційні ресурси

1. Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. URL: <http://psychology-naes-ua.institute/>
2. Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського URL: <http://nbuv.gov.ua/node/344>
3. Інститут психології та соціальної педагогіки Київського університет імені Бориса Грінченка URL: <https://kubg.edu.ua/servisi/138-informatsiya/naukovtsyam/referativna-baza-publikatsij/703-institut-psihologiyi-ta-sotsialnoyi-pedagogiki.html>
4. Гук Г.О. Емоційна сфера особистості: теоретико-методологічний аспект дослідження. *Актуальні проблеми психології :Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Том XIV: Методологія і теорія психології*. 2018. Випуск 1. Київ – Ніжин.: «ПП Лисенко М.М.». с. 84 – 94 URL: <http://www.apppsychology.org.ua/data/jrn/v14/i1/10.pdf>
5. Демчук О.О., Дружиніна І.А. Термінологічні аспекти «емпатії». *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Том XIV: Методологія і теорія психології*. 2018. Випуск 1. Київ – Ніжин.: «ПП Лисенко М.М.». с. 84 – 94 URL: <http://www.apppsychology.org.ua/data/jrn/v14/i1/11.pdf>